

КУШ-АЖЫЛ ФРОНТУЗУНУҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Айтырыңар — харыылап берээл

Ада-чурттуу Улуг дайы-
нын чыдарында ССРО-
нун ордендери болгон ме-
далдары биле шаңктан-
кылырлар — куш-ажыл
фронтузунун киржикчи-
леринге калдык чингелде-
ри калган доктаттыгынын
тайыбырлап бээрин куш-
ажылдын хоочуну Монгуш
Сыгыр-оол диле. Кызыл
районунун Бай-Кол суурдан
редакцияга чага бижээ.

Ада-чурттуу Улуг дайы-
нын чыдарында М. Сы-
гыр-оол фронтуга дузаала-
малдырлыг Кызыл шериге
азам-бүрү белектерин чып
чорудар даш моташтылап
чока акылдап келген.
«1941—1945 чылдарда Ада-
чурттуу Улуг дайынын
шылгарангай куш-ажыл
дэш» деп медаль-биле ол
шанктанган. Хоочунуң дил-
деш хандыр-башынан, Тыва
Республиканын Социал хан-
дырлыг министрлеринин
алдынан тайылырны
моон аазада пардамыс.

«1941—1945 чылдарда
Ада-чурттуу Улуг дайынын
шылгарангай куш-ажыл
дэш» деп медальды 1945
чылдын июнь 6-да докта-
дып тургускан. Дайы үе-
де улетпурге болгон кө-
дө ажал-агытта база өскө-
дө адырларга аныккап тур-

гаш. дөрт кижини чүгө
бирээниң ол медальды
тыггаскан. Ийги фронтуга
— куш-ажыл фронтузунга
дайын чыдарында 50 мил-
лион совет кижилер ажал-
дап турган. Бичаарга олар-
нын иштинден чүгө 16 мил-
лион кижилер «1941—1945
чылдарда Ада-чурттуу Улуг
дайынынга шылгарангай
куш-ажыл дэш» медальды
алган. Арткан 34 миллион
кижиге ол медаль чедиш-
пей барган: кылган медаль-
дын саны чүгө ол алды
миллион болгон.

Дайынын надыг-дошкун
чылдарында куш-ажыл фрон-
тузунга өрес-шудурга ажал-
дап, Тилеленин херээне
улуг үлүүн кирген 34 мил-
лион кижилерин канчаары
деп айтырар амыг үеде чин-
гел-биле тургустунуп кел-
ген. Медальды катан бугу-
руп кылдыр бей? А ол болал
херек кырында бүтүмөс.
Медальды бугуруп кылган
үеден бээр ам 45 ажыг чыл-
дар эртен. ССР-нин Дээди
Советинин Секретария-
дын Шамчалдар киди-
зинин сүмелд турарын
бугурап алырга, куш-ажыл
фронтузунун киржикчи-
леринге — медаль албаан
хамаатыларга шындыгга-
ларын азы херечилдерин

тыпсыры боттанып болур.
Бичангаш кымырга база
кандык негелделер езууар
тыпсырын. оон чурумун
1991 чылдын октябрында
унген № 44 (200) «Вете-
ран» солунун 11-ги арында
тайылырлап парлаан.

«1941—1945 чылдарда
Ада-чурттуу Улуг дайы-
нынга шылгарангай куш-ажыл
дэш» деп медаль-биле ша-
нктаннарга — куш-ажыл
фронтузунун киржикчи-
леринге чингелделер дуга-
йында ам тайылырлап
көргөзүл. Бо айтырыгы чүгө
ле чамгыс эш М. Сыгыр-
оол эвес, харын бистин рес-
публикада хой хамаатылар
сонугурап турар.

ССР-нин Министрлер
Чөвүленин болгон
ВЦИСП-тин 1988 чылдын
май 12-де № 621 доктаалы-
биле куш-ажыл фронтузу-
нун киржикчилеринге да-
раазында чингелделерин
тыггаскан: хуузунда чурт-
талга бажынын тударында,
сад бажынын сандып алы-
рында азы тударында, сад
уластактарын чагаайгы.
дарында хуу төлөсө чээ-
лидерин алыр, олар бот-
тарында таарымчалыг үеде
эзелдегил шөлөзүн ажал-
дап, а ол ышкы ажал
төлөври чока чылда ийи

недела чедир немелде шө-
лөзүлери алыр, садчылар
эшелдегилерин кезигүүнүгө
кырында, бажынынга
телефонуна тургустунуп алы-
рында, квартиранын септе-
диринге хамаарыштыр чин-
гелделерин алыр, пенсияже
үгүгө чедир эмендип турган
эмелде албан черлеринге
хөвээр артар эргелг.

«Чонук пенсия болгон
социал хандыр-башың
кижидер талазы-биле сонга-
рлап болбас кемчелер
дугайында» 1989 чылдын
август 1-де хүдээп алдыган
ССР-н Хоойлузу тылдын
ажыл-ишчилеринге немелде
чингелделерин тыггаскан.
Олар хоорай транспортуң
бүгү хевирлеринге (такси-
ден алыгда) болгон көдө
черлерге чурттап турар
черини аайы-биле админист-
ративтик районуңуң де-
вискозине ийги ажалдап
автомобиль транспортуңга
(такси-ден алыгда) халас чо-
руур эргелг.

«Ада-чурттуу Улуг да-
йынын совет улустук Тиле-
ленин 45 чыл оюн
байырлары-биле холбай-
тыр кемчелер дугайында»
РСФСР-нин Министрлер
Чөвүленин 1990 чылдын
май 3-те № 136 доктаалы-
га дүүштүр бодунуң эрге-
зинде бар ажал-хөргөңдир-
ниң күсели-биле дайын кир-
жикчилеринин болгон тыл-
ды ажал-ишчилерин амы-
дырал байдалдарын өкии-
дер талазы-биле немелде
хемчелерин, боттандыра-
зын, эмелде хандыр-башы-
нын, чуртталга шөлүнү,
коммунал ачы-дуза чеди-
рилгенин төлөвиринин бол-
гон өскө-дө чүүдөлерин та-
лазы-биле чингелделерин
доктаалды тургузарын авто-
номнуг республикаларын
Министрлер Чөвүленин-
ге, улус депутаттарынын
чер-чер Советтеринин кү-
сөңчи комитеттеринге сүмө-
лөдө, Бичаарың ол чин-
гелделер Тыва Республи-
канын Министрлер Чөвүле-
нин кандыг-даа доктаалы-
биле амыг чедир көрдү-
мээн.

Бо чугула айтырыгы
бистин республиканың хама-
чоонку үеде чугаалажып
көргөш, чөптүү-биле пилит-
пирээри күсөңчиг. Чүгө
дээрке дайыңгы болгон
куш-ажыл фронтуларын
киржикчилер чыл келген
тудум-на улам өвөөжөп,
оюн кырып, кадыңчылы
баксырап, рынок харылаа-
ларың херек кырында
шилчээ болгон өртөктер

соксаал чока өзүп турар
амгы үеде улуг бергедөш-
күңгөргө кымдан-даа артык
таварылап турар болгай.

РСФСР-нин Министрлер
Чөвүленин 1990 чылдын
май 3-те № 136 доктаалы-
га дүүштүр РСФСР-нин со-
ставында хой республикалар,
областар, крайлар, дайыңгы
болгон куш-ажыл фронту-
ларын киржикчилерин
амыдырал байдалдарын өки-
идер талазы-биле немелде
хемчелерин боттандырган
болгон боттандырып-даа
турар. А Тыва Республика
РСФСР-нин өскө рес-
публикаларын куду немелде
эвес дээрзинге дайынын,
куш-ажылдын хоочуннары
бугурап турар. Харын амы-
дыралда чамдык хандыр-
башың чүүдөлерин талазы-
биле Тыва Республикада
байдал чурттуу өскө чамдык
регионаларын дээр болуп
турары маргылдаа чок.

Ада-чурттуу Улуг дайы-
нын чыдарында шылга-
рангай куш-ажыл дэш
ССР-нун ордендери болгон
медальдары-биле шаңктан-
ган тылдын ажал-ишчиле-
ринге чингелделер алыр эр-
ге дугайында «А» сериялыг
чангыс аай хевириниң пилит-
ылазын тыггаскан. Ийди
милчаар бижээ: «Шыңды-
га хуусаа чок болгон ССР
Эрчеленин бүгү де-
виско-
зине күштүг».

Адам Смиттин ажал-хөргө-
ңи. 11.00 Криминалдыг
дамыдыла. «Шуут чыгат»,
11.55 Музыка коллекция,
12.15 «Н-2» көргүзүп тур-
12.00 «Айылдагы страте-
гиясы. Уш сериялыг уран-
чечеп телефильм. 3-ку се-
риясы. 14.10 Барыдаалыг
телефильмин баштайт пер-
гузуу. 3-ку фильм. 14.35
16.05 К. Гоцци. «Уш апа-
сине ажалың».

16.45 Мультифильм. 16.55
«Хүндүлүг дилерин» Фильм-
ни баштайт көргүзүу.
17.25 «Венянка» ансамб-
лын көргүзүу. 17.35 Адам
Смиттин ажал-хөргөңи.
18.15 Тараачынар айты-
ры.

КЫЗЫЛДАН
18.45 Медальер. 18.55 Ме-
дальер. 19.05 «Тараа тур-
да ...» 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН
20.00 Медальер. 20.20
«Тамчыгыт удукар, чаш-
тар!», 20.35 «Орус ийги
революция». Алды сериялыг
барыдаалыг телефильмин
баштайт көргүзүу. 2-ги
сериясы. 21.30 Музыка кол-
лекциясы. 21.40 РСФСР-
нин Дээди Советинин сес-
сиясында. 22.10 Театр ке-
жээси. 22.55 Реклама. 23.00
Медальер. 23.20—01.00 «А»
программа.

УШКУ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
18.15 Тараачынар ай-
тыры. 18.45 Россиянын
парламент медээси. 19.00
Хууда болал. 19.10 «Экин-
биле утундугуңа кадым-
мас». 19.55—20.00 Рекла-
ма.

Красноярскийнн күрүнениң аграр
университетинин кызылда филиалы
1992-1993 өөредилге чылдында агрономия бол-
гаш зооинженер факультеттеринин бот-өөредилге-
лиг салбырына студенттерин хүдээп алырын чар-
лап тур. Билдиршикчилерин 1991 чылдын ноябрь
15-тен 1992 чылдын январь 1-ге чедир хүдээп алыр.
Агрономия болгон зооинженер факультеттерин-
ге кирерлер химияга, биологияга (аас-биле), орус
дыл база литературага азы тыва дыл база лите-
ратурага (бижимел-биле) киреринин экзаменерин
дужар.

Филиалдын директорунун адынга шилип алган
мержежилдин айткан билдиршикчилерин ортук
эртемниин дугайында документизи (хоолгазын),
куш-ажыл дептеринин хоолгазын, эмчи шындыгга-
зын (У-086 майык) кожар. Университеттин фили-
алына келгеш, паспортун болгон шериг биледин
боду көргүзөр.

Кээр адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу,
5; телефоннары 3-14-18, 3-29-36.

Кызылдың № 1 поликл-
никасында экстрасенсорул
дузаның кабинети ажал-
тыткан, Телевизор хүдээп
алышканын ажал хүнне-
ринде 14 шактан 17 шакка
чедир эрттирер.

Теленини дараазында
адресе ап турар: Кызыл
хоорай, Чулдум кудумчузу,
42; «Ачы-буян-фондузу»
бухгалтериясы.

Эмчиң дүрген дуза
станцияны фельдшерлер
ажылга дарый негеттинип
турар. Кээр адреси: Кызыл

хоорай, Шетинкин болгон
Кравченко кудумчузу, 23;
Кол эмчиге 8 шактан 17
шакка чедир көзү болур.

Кызылдың Мурнуу ми-
крорайонунда № 5 школага
тыва өгө кластарга башкы-
лар дарый негеттинип турар.

Школадың директоруна
3-28-22 телефоннар долгап
болур.

Тываның ном үндүрер
чери эрги ГАЗ-69 автома-
шинаны ПАЗ автобуска, ми-
кроавтобуска азы чинк маши-

нага орнап турар. 3-43-29
база 3-22-12 телефоннар
дамчыштыр харылдажып
болур.

Тываның хөгжүм-шиг
театрына «Д» категориялыг
чолочылар, техник-ради-
ст, тоң азычылдары, хөгжүм
болгон чолал кезектеринин

эргелекчилери ажалга хе-
реглеттинип турар.
Кээр адреси: Кызыл хо-
орай, Ленин кудумчузу, 33;
кадр кидизи.

Кызылдың сүт комбина-
дында дараазында ажалда-
чылар дүрген негеттинип ту-
рар: слесарлар, электр-
ишчилер, бугурулге негет-
ге хөргөжөн ажалдачылар,
прораб, хандыр-башың ин-
женери. Оларын айда шалын
ортумаа-биле 500-700 рубль.
Чыл төнүгүдө 13-ку ша-
дыны база бээр.

Ажалга баар, кээрде ал-
бан черинин автобусун ажал-
лаар. Комбинаттың де-
виско-зине магазин, эмелге
пунктуу ажалдап турар.

Комбинаттың адреси: Кы-
зыл хоорай, Рабочая кудум-
чузу, бажың № 36, теле-
фону 4-12-00, кадрлар киди-
зи.

ВИДЕОЗАЛ: «Игра в
смерть» 10.30, 12.30, 14.30,
16.30 шактарда.
«ПИОНЕР» «Веселое
волебство» 9.00, 12.30,
«Генералы песчаных каре-
ров» 10.30, 14.00, «Нью-
Йорк, 4 утра» 16.00, 18.00,
17.50 (узаган) шактарда.
«КАА-ХЕМ» «Джунгли»
(Англия) 14.20, «Стерва-
ны на дорогах» (2 сериа-
лыг) 16.10, 18.50 шактарда.

ЧЕТТИРДИВИС, ЭМЧИ

Чэнин Клара Биче-оолдоо Аракчаа Ак-
Довурганга ажалдап, чурттап турар.
Ол беш уругуң неси. 1982 чылда бекчел
сидарылыг, башка кемдээ, эмчилерге эмне-
шаг болгон. Сөөлү эрткен аялдарда кемдээшкы
халымы-биле аараан, шуут тура албас, медерел
чок-даа турду.

Чээ-Халде баш суйбаар
эмчи Ол Палович Тойдук
дугайында материалдар,
оон чурук-хөрүү солунга
үлүп келген. Вис ол эмчиге
бадырын шиктирдедикс.
Эмчи боду анык, хүндү-
лөчөл, сагыш човаачал,
эвилде-чазык, чугаакыр,

чангыс өскө-дө чугаалаар-
га, кижизип эмчи деп чүгө-
дө чугаалажып орган өки-
дин бачып турган кордун-
даа, Эмчиге ийги чораа-
нымыс сонда Клара мин-
ип келген, чоору-ла улам
экижээ. Уш дугаар барга-
нымыс сонда чэнин Клара

БАШКЫЛАРЫВЫСКА

Брянск областың де-
виско-зине шериг эрттир-
тур бис. Улуг-Хем районун
Торгалыг ортукм школаның
1991 чылда докшак, ол-ла
кузун мында негелдес. Ше-
риг албанымыс эки эрти-
рип, командирлеринистен

багай сөс дыңнавайн чор
бис. Оон бир үдөзенин —
башкыларывыскан биске
берип келген билгилери,
оларын кымык күш-
ажылы деп санаар бис. Ын-
чанган Башкы хүнү эрте-
да берген болза, төрөн

школавыстың башкыла-
рына «Шыны» таварыш-
тыр изиг байырымысты чеди-
рип ор бис.

Анаа дайыңгы Март
ШИРИН-ООЛ,
биче сержант Эмир КЕЧИЛ-
ООЛ.
Брянск область.

БИСТЕН ХАМААРЖЫР,
азы Ада кижинин
аныяктарга бүүрели

Кым черле анык чорбаан
боор. Бистер, улуг улус,
чалын назынын чурттап
эрттирген бис. Бичинизде
үүлгелдир чоран чүүдөлерин
бодол көргөш, солун, катты-
рынчыг, харын коргунчу-
даа. Амыдыралдан чалгыс-
даа чижикти маана кирейл.
О класска өөренип турган,
төрөлвис болур ашактын
хураганын кезээ баглажып
нааш, ол бажыңга хонуп
чыткыш, хонде баглап каан
хураганымысты дүне чеп-
кеш, бир өгө өлүрүп алган
бис. Оон даа адып орда,
туттурдуус, ээдин-даа чи-
вазон бис. Ол хүн бугун
суурда бистин үлгүлөдүс
дыргын. Коргунчуу кан-
чаар!

Алдан-Маадыр-биле район
гөвүңү аразы 30 км. Ол ара-
гында айттыг шагдаалар үр-
даа болбаан, бо келген.
Бистерни район төвүнге ча-
даг ойдапды чедирген. Ада-
невисти-даа шагдаа черинге
кедиртип, байсаап-ла тур-
ган. Кюнчүк шыгыгы үе тур-
ган. Ам бо үеде айт мунуп
чорур шагдаанын кижилер
бис. Кижиле-даа өлүрүп каар-
га, хураган өлүрүп каанын-
дан дора, дүвүрөс, херек-
ти ол-бо деп харын чызыр,
изин-биле истевес, соо соой
бээрге, ам көзү, хейде-ле
өткен кижилер бугурулуг бооп
артып наарын караам-биле
көрүп, дыкнап чор мен.

Аныяктарын азырадыкчы
хөвөгө кириген улус база
улуг улус, бистер бис. Ки-
жи школадан өөрөнгөш
келгеш, суурувус кыдын-
дан ыш чүктөзүр бис, та-
раанын хоорар, сонтаар, чөм-
ненир, ооналганын кылдыр.

Ам школачы уруглары-
высты алдажыдып алган
бис. Өөрөнгөш көзүгө — чөм
белен. Чөм чок болгон бол-
за, чөм шкалынын аксын
оларын эпчөгү кончуг боор-
лар. Амыг уенин сүргүл-
дары ооналга күсөдирде,
телевизорун көрүшкан, азы
ырлаар-хааржаан ажалып
алган, ону алгырткан, ол
херде, ооналганын күсөдир
орар-дыр. Кижилер бажыңче
черде чүе кирер бе?

Эргил, ада-не! Өөре-
дилге-биле нады ажал-
төлүвүстү ажалга деге
өөредилер. Акшанын
үдөзүн билит алышкан.
Хлеб чонга — данан бар
болза, тараадан сонтап чи-
кирер. Бичан хлебтиң үе-
нин база билдинер. Та
хордалаар, та ажинылар,
ылангыт чайгы үеде (чы-
гыр үелерде) Ызыл хоорай-
нын автобустар доктар
черлеринге, автовокзалдар-
га чыгыган элөди анык
оолдар, уругулазы бо-ла эс-
керер бис. Олар колдуу кө-

дээ черлерден келген боор-
дур.

Сөөлү үеде бистерни,
улуг улустарын, аныяктар-
нын аажы-чаны, боттарың
ап чорурду дык-ла дүвү-
редип чорур апарган. Ын-
чангыс аргажок. Мен база
хой уругуларым адазы мен.
Чүгө мен эвес, өскө ада-
не база ындыг боор. Олар
чүгө боттарынын ажал-
тодун сургап, чамгы чорур
деп бодар мен. Ындыг
болза, ол шын эвес. Кан-
дыг-дыр бис, автобустарга,
автобус доктар черлерге,
вокзалдарга анык-өскөн
өвөөнелер, чалчатынып, бир
кижини эки-бак сөгдөп тур-
да, оон сонсадыр туржук,
менээ хамаан эвес дээш
хөөн-биле, кыдыгы-биле
бөөчөнип эрте бээр болгай
бис. Бир эвес не, ада кижилер
бугуруу чораан-ла черинге,
боттарымыс ажал-төлүсүккө
дөмөйлөп, аныяктарга
ажыктыг сүмөн берип, үнө-
лиг, кижизидилге ханы ут-
калыг сестер-биле сургап,
сагыш аарып чорур болзу-
вуса, чүгө ынчан нинти
дем-биле эки түнөлдө чө-
дип алыр бис.

Улуг орус чогаалчы Мак-
сим Горькийин: «Кижиде
шупту чүе чараш болур
ужурлуг» дээш ышкыш,
кижиниң арын-шырайы, кет-
кен хөш, аажы-чаны, шуп-
ту-ла чараш, силег болур
ужурлуг. А херек кырында,
амыдыралда кандыг-дыр?
Бистин тыва оолдар, кыс-
тар узун, шилгедек дурт-
сыныг, ал-боттарынын чар-
аш, хевирлин-даа ында-
зында кончуг. Ылажыгы ты-
ва торгу тонун кеткен аны-
як оолдар, кыстарын көөргө
— чараш-даа, көрүштүг,
артында чоргаар көстүр.
Ынчалза-даа аажы-чан та-
лазы-биле таныттынмас,
билдинмес багай талаже
чагылганы карака дыка
көсүк, дыка-ла хомуданчыг-
дыр. «Ол шуут эттинмес»
дээр хөөннерге бодум хуум-
ла удур мен: Тыва кижилер
— эр-даа, хөргөжөн-даа див-
ес, шаг-төгүлүн тура би-
че сөткүлдиг, эргеничел,
топтут-томааныг, дузаарган
чон-на болгай. А бо деп-
шилгелгил үеде оол хамаан-
чок, кыс уругулар хей-ни-
тинин корум-чурумун чүе
үрөп, кем-херек үлгүлөдүр
апарганын? Бо бүгүнүң
чылдагааны аныяктарын
долгандыр турар улуг ки-
жилерде база бар. Улуг
үлүстүн аразында арага-да-
рыже сундулуг, акы-муну
кайы хамаанчок, вен-дэи
состер эдил чорурдар бар
болгай. Харын аныяктарын
арага-дарыга, оор-сук кы-
лырында өөредип турарлар
араныста бар-ла болгай.

МОСКВАДА «Совластитал»
деп совет-итали бугурулге
чери бодунуң магазинин
ажыткан. Ук бугурулге
пластмассадан бараан-са-
раанын 500 чыгам хевирин
бугуруп турар. Ужукучу
Бабушкин кудумчузуна ма-
галинниң салонунда ажал-
са аймаан, дача болгон
уругулар эт-хөргөжөсүн, чу-
руктарын, каасталга бараан-
нарын база ол ышкыш би-
жүтери болгон косметина
аймаан сандып турар.

ЧУРУКТА: дачага салыр
чараш болгон элтиг эл-сеп.
(СЭТА-нын фотогу).

Москвада «Совластитал»
деп совет-итали бугурулге
чери бодунуң магазинин
ажыткан. Ук бугурулге
пластмассадан бараан-са-
раанын 500 чыгам хевирин
бугуруп турар. Ужукучу
Бабушкин кудумчузуна ма-
галинниң салонунда ажал-
са аймаан, дача болгон
уругулар эт-хөргөжөсүн, чу-
руктарын, каасталга бараан-
нарын база ол ышкыш би-
жүтери болгон косметина
аймаан сандып турар.

Кежиңкиниң дозуп тур-
да, кезип салган чүрек сон-
пас болгон, электродтар чү-
ректи ажалдап шыдаван.
Тереэны кымыл хан ор-
дөзөңиче киргирген, ол
чүгө наш шак ынчаар ту-

руп болур. Клиникага ийги
чүректү база эскеден. Ол
чүрек Тереэның чүрөңгө
база таарышкан. Ушкү чү-
ректин эскедирдеге база-ла
ынчаар таарышкан. Ам
канчаар боор, кезек үеде
аала кымыл хан чур салыр
ужуруга таарышкан. Ол
дөрткү чүрек Тереэга та-
арышкан. Уш недела болгон-
да аары кижилер көтүс-
ка апарган, эмелден оон
үндүр бижипкен.

ТЕРЕЗАГА 4 ЧҮРЕК

Мадрид чурттуг. 55 хар-
дыг Тереза Селивановна чү-
рөз аргажок аарып турган.
Чүгө кезиңкини кылгаш,
оон амы-тынын камгалат ап
болур апарган.

Кезиңкиниң дозуп тур-
да, кезип салган чүрек сон-
пас болгон, электродтар чү-
ректи ажалдап шыдаван.
Тереэны кымыл хан ор-
дөзөңиче киргирген, ол
чүгө наш шак ынчаар ту-